

VINCZE VIRÁG KÍRA

NEVELÉSI HATÁSOK GYERMEKKORBAN – PEDAGÓGUSHALLGATÓI SZEMSZÖGBŐL¹

A személyiség fejlődése sosem volt egyszerűen lekövethető folyamat, akár a szociális, akár a lelki vonatkozásokat nézzük. De abban minden kutatás egyetért, hogy az elsődleges és leglényegesebb hatások a családtól származnak, a legmélyebb nyomokat a családi kapcsolatok hagyják a felnövekvő gyermek személyiségében. A pedagógusok is akkor tudnak leghatékonyabban segítségére lenni a gyermek képességei kibontakoztatásának, ha az életútjának alapjaira, családi kapcsolódásaira építkeznek, ha megismerni töreksenek ezt a testi-lelki bölcsőt is. A következőkben egy leendő tanító tekint rá a témára Buda Béla *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája* c. alapkötetének, valamint saját gyakorlati tapasztalatainak tükrében.

Életünk leglényegesebb időszaka a gyermekkor, az innen kapott impulzusok kísérnek tovább. Minden hatás mintául szolgál, tükröződik a gyermekekben és a gyermekeken, ezért fontos, hogy a nevelési hatások középpontjában a gyermek jólléte álljon. Ha a környezet megfelelő ingerei hiányoznak, akkor személyiségfejlődési zavarok alapozódhatnak meg az egyénben: a károsító hatások később beteggé teszik a személyiséget, többek között akár skizofrénia vagy mániás-depresszív betegségek is kialakulhatnak.

Kutatások szerint a korai, építő jellegű környezeti ingerek elmaradása vagy súlyos hiánya az anya személyiségével közvetlenül függ össze: pszichiátriai beteggé vált személyek gyermekkorában az édesanyjuk személyiségében károsító hatások azonosíthatók. Az édesanyák akár ellenségesek is lehetnek a gyermekükkel szemben, így károsítják a gyermek személyiségfejlődését (Buda, 1998, 65–67). Az ilyen szülők gyakran nem adják meg a szükséges testi kontaktust, de ezen túl léleken is eltávolodnak a gyermektől. Az ilyenfajta viselkedés gyakrabban fordul elő hátrányos helyzetű családoknál (Buda, 1998, 67–68). A gyermekek mindezek alapján szocializációs hiánnyal indulnak életük elkövetkező történései felé, amely megnehezíti beilleszkedésüket a gyermekcsoportokba, és majd helytállásukat az iskolában.

A tanítási gyakorlatom során betekintést nyerhettem egy hasonló szituációba. Bár ott nem ilyen mértékű szélsőség, akár pszichiátriai betegség fordult elő a szülők között, mégis igazolta számomra, hogy a szülő gondoskodásának, gyermeke felé érzékeny fordulásának elmaradása mennyiben megterheli az ő lelki egyensúlyát, közösségében való szerepét.

Az egyik első osztályos tanuló, akinek családjában érzelmi terhek, feszültségek formálódtak, a szülei éppen válni készültek, észrevehetően sokkal lassabban és nehezebben tudta megoldani a feladatokat, mint a társai – holott korábban ezzel nem volt baj. Ez a változás, úgy gondolom, visszavezethető oda is, hogy a szülők nem fordítottak elég gondos figyelmet a gyermek élményeire, sem tanulmányaira, nem ültek le vele házi feladatot írni, nem ismételték. Így a gyermek teljesítménye az órákon sajnos lecsökkent, továbbá társas kapcsolataiban is észrevehető volt a változás. Általában ő gerjesztette a konfliktust, amit a tanító néninek utána mindig őszintén megbánt és elnézést kért miatta, ám a feszültségek érezhetőek voltak körülötte. Innen is látható, hogy az otthonról hozott érzelmi terheit próbálta egyrészt levezetni, másrészt pedig a figyelmet, a megértést és a törődést kereste, amit a szülők elérhetetlensége miatt ebben a pedagógustól szeretett volna megkapni. Ezenkívül az egyik alkalommal szemtanúja lehettem egy veszekedésnek, amit egy másik társával kezdeményezett. Egy ideig távolról figyelmesen hallgattam őket, ám még mielőtt elmérgesedett volna a helyzet, odamentem és egy kompromisszumot ajánlottam nekik. Észrevehető volt, hogy az a tanuló, aki belesöpött ebbe a szituációba, megértően bólogatott a javaslatomra, míg a másik tanuló – akinek a szülei váltak –, meglepetten pislogott felém, mint aki nem tudta, hogy egy konfliktust így is meg lehet oldani.

Ennek a gyermeknek történetét közvetlenül látva kirajzolódott számomra a pedagógusi viszonyulás szerepe és értéke, hiszen az érzelmi biztonság megtapasztalásának az iskolában ő közvetlen meghatározója, s ennek részeként olyan reakciók formálásában is szükséges segítséget nyújtson, mint akár egymás meghallgatása vagy nézetkülönbségek között is az megoldás megtalálása.

A pszichoanalízis elméletalkotói különös hangsúlyt fordítanak a korai szülő-gyermek kapcsolat szerepére. Bizonyos, hogy a gyermek érzelmi világára ható lelki folyamatok leginkább a szülőkkel, főként az anyával való érzelmi kapcsolat tükrében formálódnak. A gyermekeknek nagy szükségük van a szülők érzékeny odafordulására irányukban, erre támaszkodva tudnak a későbbiekben is jobban helytállni, teljesíteni. Ez az erő általában ösztönös és észrevétlen, de ugyanígy észrevétlenek maradhatnak az elkövetett nevelői hibák is. Sok szülő hamarabb él a büntetés eszközeivel, míg mások túlzott féltéssel magukhoz kötik a gyermekeket. Az iskolai helytállásuk során mindkettő nehézségek forrásává válhat, hisz külső-belső konfliktusok megoldásához nem szolgálnak mintaként, sőt, további konfliktusok alapját képezhetik, ha a gyermek a büntető szülő mellett maga is büntető-agresszív viselkedésmódot követ, illetve a túlféltés következtében nem talál keretet, kapaszkodót.

Számos indirekt nevelési folyamat is érvényesül a gyermekek nevelése során: a nem kimondott, illetve nemverbális kommunikációs csatornák által közvetített üzenetek hatnak leginkább a gyermekekre, különösen akkor, ha ez a szülőtől

¹ A kutatás a Nemzeti Tehetség Program támogatásával, az NTP-HHTDK-23-0032 azonosítószámú, *Tudományos diákköri műhelyek a KRE PK-n 2023/2024.* című pályázathoz kapcsolódóan a Nemzeti Tehetség Alapból valósult meg.

érkezik (Buda, 1998, 69–71). Egy gyermek példáján keresztül magam is érezhettem ennek hatását: a gyermek nem lett kitűnő, így bizonyítványát nem osztotta meg a közösségi hálón az édesanyja, miközben édesanyja kihangsúlyozta: „Bezzeg a másik kisfiú kitűnő eredményt ért el!” Mindezzel érezhetően büntudatot keltett gyermekében, elültetve azt a gondolatot: „Nem vagyok elég jó.” A szülői reakciók hatása közvetlenül megmutatkozott a gyermek önbizalma csökkenésében, emiatt szorongása kifejeződésében, együttal a másokban való bizalmi kapcsolata csorbulásában is.

Egy másik tanuló helyzetében is érzelmi nehézség mutatkozott a támasz élményének hiánya miatt. Már felső tagozatos volt, és itt volt az ideje, hogy számba vegye a továbbtanulási lehetőségeit. Ám mivel a fiú teljesen tanácstalan volt, nem tudta, mihez kezdjen. A pedagógusa a nyílt napok látogatását javasolta, de a fiú még így sem találta meg a számára megfelelő középiskolát. Szüleihez fordult segítségért, akik azt mondták neki, hogy azt válassza, amelyiket szeretné, ők nem szólnak bele. Sok esetben ez igen kedvező is lehet, a szülők teret engednek a gyermeknek, azonban támasz nélkül ő elveszve is érezheti magát – miközben a szülők, felnőttek azzal is értékes segítséget nyújtanak számára, ha meghallgatják őt, közösen gondolják át választásai lehetőségét. Végül a gyermek egy olyan középiskolát választott, ahonnan az első év után menekülni szeretett volna. Magára lett hagyva ezzel a nehéz és igen meghatározó döntéssel, és mint kiderült, nem is tudott hosszabb távon értékes irányban dönteni, ebben pedig meghatározó szerepe van annak, hogy nem kapott segítő kíséretet az útján.

A gyermekek saját sikertelenségükből is tanulhatnak, fejlődhetnek (Buda, 1998, 76–77), pedagógusként pedig fontos segítséget nyújthatunk ilyenkor azzal is, ha meglévő értékeiket, jó képességterületeiket, eredményeiket megerősítjük, ezáltal a számukra támasztékot jelentő erőforrásokat mi is megélhetővé tesszük.

E példákban is kifejeződött a közvetlen személyes mintaadás szerepe a gyermekek személyiségfejlődésének útján. Az azonosulás nagyon fontos szocializációs értékkel bír: az érzelmetlen kapcsolatra építve az „olyanná válni, mint ő” hatását erősíti, ezáltal a gyermekek számára eligazodási és alkalmazkodási lehetőséget nyújt, helyük megtalálását segíti a világban (Buda, 1998, 72–73).

A családi kapcsolatrendszerben ez a hatás még összetettebb, hiszen a szülőket nemcsak személyenként, hanem egymással való kapcsolódásukban is figyelik. Ha egy családot rugalmatlan működésmód, zártság jellemez, akkor ott jellemző a túlféltés is, a gyermekek kevesebb külső ingert tapasztalnak meg. Ezzel szemben, ha egy család nyitott, akkor a gyermekek másoktól, különböző korosztályoktól is tanulhatják a szerepeket, ezáltal színesítik a tapasztalataikat, az azonosulási minták skáláját (Buda, 1998, 73–75). A pedagógusok szerepe újabb azonosulási mintaként ugyancsak meghatározó a gyermekek előtt, reakcióik, szükség esetén megnyugtató, bátorító kísérésük a biztonság élményét nyújtva támogatja eredményességüket is. Ha engedik kifejeződni a gyermekek élményeit, akár nehezebb tapasztalásait, azzal az adott megterhelő élmény nyugalomra találását is megsegíthetik.

A gyermeki fantázia folyamatosan fejlődik, és mindig több valóságélemlémet tartalmaz a fejlődés során (Buda, 1998, 76–77). Mégis, sokat segíthetünk abban, hogy a gyermeki látásmód felnőttire cserélését nem várjuk el túl hamar, s ezzel az élmények, tapasztalatok feldolgozását a saját belső megelégséik, érettségük rendjében engedjük megvalósulni. Ezáltal a személyiségfejlődés folyamatában a pedagógusok az én önszervező képességét is fejleszthetik, ami a felnövekedés útján értékes újabb erőforrásként tekinthető: a lehetőségek közötti aktív választás, a személyiséget gyarapító hatások mellett elköteleződés fejeződhet ki általa (Buda, 1998, 77–78).

Bízok abban, hogy leendő pedagógusként hivatásom beteljesítése során megsegíthetem magam is a gyermekek személyiségében rejlő értékek kibontakoztatását, támogathatom saját útjukra találásukat, s azon a legjobb képességeik szerinti haladást. Céлом számukra segítségül szolgáló, jó minta nyújtása, amelyet hosszabb távon is magukkal vihetnek, remélve, hogy mindez lelki erőforrásaikban ugyancsak támogatást jelenthet.

| Fotó: www.freepik.com

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Buda Béla (1998): *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. ISBN: 963-18-9060-0